

ЛЕКЦІЯ

ТЕМА: ПРОДУКТИВНІСТЬ ПРАЦІ ПЕРСОНАЛУ: СУТНІСТЬ, МЕТОДИ ВИЗНАЧЕННЯ ТА ФАКТОРИ ЗРОСТАННЯ

МЕТА: ознайомлення з поняттям продуктивності праці, її значенням та методами й показниками вимірювання.

ОСНАЩЕННЯ:

- конспект лекції;
- роздатковий матеріал;
- наглядний матеріал.

ПЛАН ПРОВЕДЕННЯ ЛЕКЦІЇ:

1. Поняття та показники вимірювання продуктивності праці.
2. Види та розрахунок виробітку.
3. Види та розрахунок трудомісткості праці.

ПИТАННЯ ДЛЯ ВХІДНОГО КОНТРОЛЮ:

1. Охарактеризуйте поняття кадрів підприємства.
2. Дайте характеристику категоріям персоналу за виконаними відношенням до виробничого процесу.
3. Охарактеризуйте рух персоналу та показники, що його характеризують.
4. Дайте визначення поняттю кадрової політики.
5. Перелічіть підсистеми системи управління персоналом на підприємстві.

ДОМАШНІ ЗАВДАННЯ:

- розглянути методи вимірювання продуктивності праці за підручником А.В. Шегеди, Т.М. Литвиненко, М.П. Нахаби та ін. Економіка підприємства, К. – 2001р., ст. 184-189;
- розібрати приклади розв'язання задач за темою за підручником П.С. Харіва Економіка підприємства: Збірник задач та тестів, К. – 2001р., ст. 43-44;
- розв'язати задачі за темою № 39, 41, 44, 45 за підручником Бойчик І.М., Харіва П.С., Хопсан М.І., Пічі Ю.В. Економіка підприємства, К. -2001р., ст. 75-76.

Продуктивність праці є одним із важливих показників ефективності суспільного виробництва. Від її систематичного зростання залежать як успіхи у розвитку економіки країни, так і підвищення народного добробуту.

Продуктивність праці — це ступінь плідотворності (результативності) доцільної діяльності людей у сфері виробництва матеріальних благ або їх обертання.

Або **продуктивність праці** — це вимір того, наскільки ефективно працюють робітники.

Для того, щоб визначити ефективність праці, підраховують кількість товарів або послуг, вироблених на одиницю витрат. Витратою вважається будь-який вид ресурсів (матеріальний, трудовий), долучений до виробничого процесу.

Рис. 1 Показники продуктивності праці.

Продуктивність праці вимірюється:

- 1) кількістю продукції, яку виробляє один робітник за одиницю робочого часу (годину, зміну, рік і т д);
- 2) кількістю часу затраченого на одиницю виробленої продукції.

Функції живої праці:

- 1) доцільне витрачання засобів виробництва при створенні споживчих вартостей,
- 2) перенесення робочого часу, матеріалізованого у елементах виробництва, на заново створений продукт.

Таким чином продуктивність праці характеризує ступінь ефективності живої праці, але виражається вона в економії і доцільному використанні не тільки живої, але і уречевленої праці.

Чим вища продуктивність праці, тим більше споживається засобів виробництва. Закономірно це відображається на зниженні вартості одиниці товару. Товар же, як відомо, являється втіленням живої і уречевленої праці.

Звідси можна затверджувати, що ріст продуктивності праці знаходиться у зворотному відношенні до величини вартості товару та супроводжується економією сукупних затрат праці.

Показник продуктивності праці являється інтегральним, що виражається у загальному виді у залежності від:

- 1) показників кількісного і якісного складу робочої сили;
- 2) використання реального фонду робочого часу;
- 3) рівня продуктивної сили праці.

Народогосподарське значення росту продуктивності праці в умовах формування ринкових відносин в Україні визначає важливість проблем її виміру. Показники, якими характеризується продуктивність праці, повинні точно відображати ефективність праці. Тому **вимір продуктивності праці торкається** трьох взаємопов'язаних питань:

- 1) економічного змісту продуктивності праці;
- 2) визначення показників, які могли б служити кількісною мірою виміру рівня продуктивності праці;
- 3) принципів співставлення показників продуктивності праці у часі і просторі.

Вимір продуктивності праці зводиться до:

- 1) визначення її абсолютного рівня, тобто кількості продукції виробляємо в одиницю робочого часу;
- 2) визначення зміни цього абсолютного рівня за певний період.

Показники продуктивності праці, відображаючи рівень і динаміку ефективності затрат праці, повинні відповідати наступним **вимогам**:

- 1) забезпечувати найточніших співвимір виробленої продукції (послуг) з затратами праці на її виготовлення,

2) бути наскрізними, тобто витримувати єдиний підхід до оцінки рівня продуктивності праці на підприємстві, в галузі і народному господарстві,

3) створювати можливість для об'єктивного співставлення темпів росту продуктивності праці і заробітної плати,

4) забезпечувати зрівнюваність рівнів продуктивності праці на підприємствах, в галузях з різномірною продукцією і організаційно-технічними умовами її виробництва,

5) не допускати повторного рахунку при вимірах рівнів і темпів росту середнього заробітку.

Рис. 2 Критерії показників продуктивності праці.

Слід розрізняти продуктивність:

- суспільної праці;
- продуктивність індивідуальної (живої) праці.

Рис. 3 Різновиди продуктивності за характером праці.

Продуктивність суспільної праці вимірюється відношенням обсягу ВВП національного доходу у вартісному виразі до кількості затраченої на його виробництво живої праці (чисельності працівників матеріального виробництва) *Національний дохід* - це чистий дохід суспільства або валовий суспільний продукт до мінусом вартості спожитих засобів виробництва. Показник продуктивності суспільної праці використовується для оцінки рівня продуктивності праці по народному господарству в цілому.

Показниками продуктивності індивідуальної праці є виробіток та трудомісткість.

Середній виробіток на одного працівника (робітника) являється найбільш розповсюдженим і універсальним показником продуктивності праці. Він показує, яка кількість продукції виробляється (реалізується) в середньому на одного середньооблікового працівника (робітника) за даний період часу (місяць, рік, квартал)

- річний виробіток одного працівника залежить не тільки від рівня годинної виробітки і тривалості робочого дня, але і від того, скільки робочих днів припадає в середньому на одного працівника в місяць (рік) $B_p = \frac{Q}{T}$

- денний виробіток одного працівника залежить від рівня годинної виробітки і тривалості робочого дня $B_d = \frac{Q}{\text{Ч} \cdot \text{ФРЧ}_{\text{ЯВ}}}$
- годинний виробіток одного працівника характеризує продуктивність праці на протязі кожної години роботи $B_g = \frac{Q}{\text{Ч} \cdot \text{ФРЧ}_{\text{ЕФ}}}$

де Q – річний обсяг виробництва в натуральному або вартісному виразі;

Ч – чисельність працівників (робочих), чол..

ФРЧ_{ЯВ} та ФРЧ_{ЕФ} – явочний та ефективний фонди робочого часу одного робочого за балансом робочого часу, дн. та год.

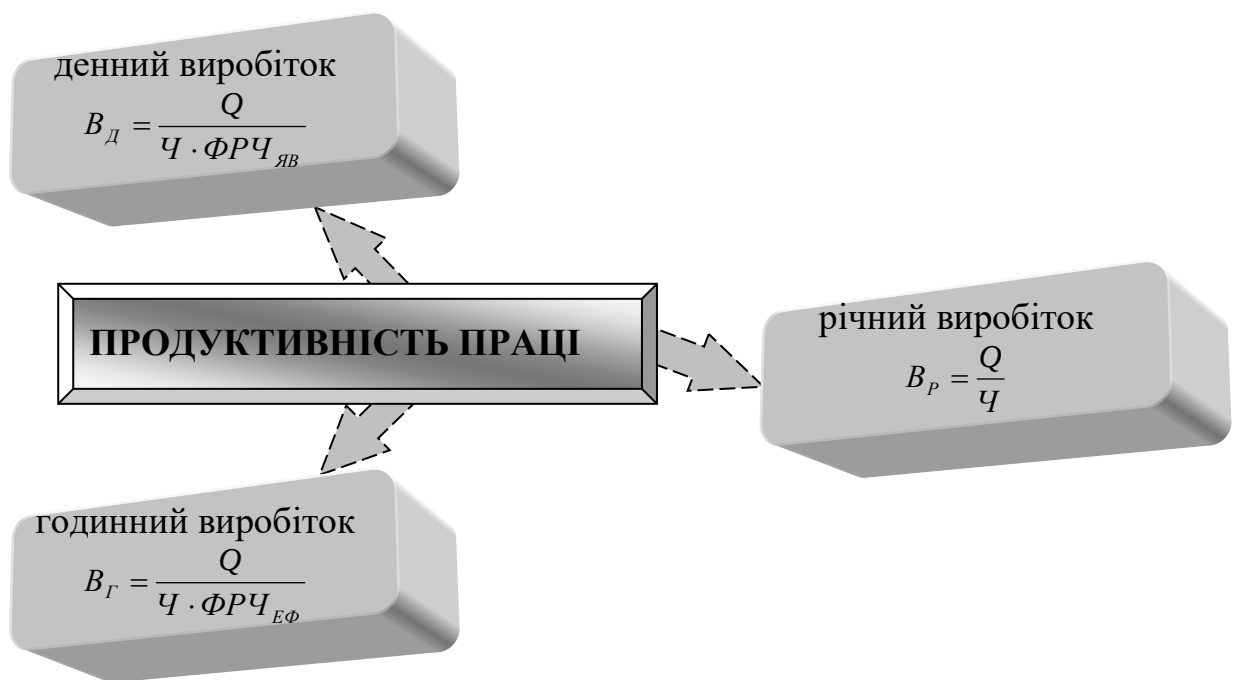

Рис. 4 Види продуктивності праці за виміром часу.

Зворотнім показником виробітки є трудомісткість або кількість робочого часу, затраченого на виготовлення одиниці продукції.

$$T_p = \frac{\sum t_{\text{шт}}}{Q}$$

де $\sum t_{\text{шт}}$ – загальна кількість нормо-годин, що витрачені на виконання виробничої програми.

Між показниками виробітки і трудомісткості є обернена залежність:

- якщо виробіток зростає на a%, то норма часу зменшується на $\frac{100 \cdot a}{100 + a}$

— якщо виробіток зменшується на $a\%$, то норма часу збільшується на $\frac{100 \cdot a}{100 - a}$

де a — процент збільшення або зменшення норми виробітку.

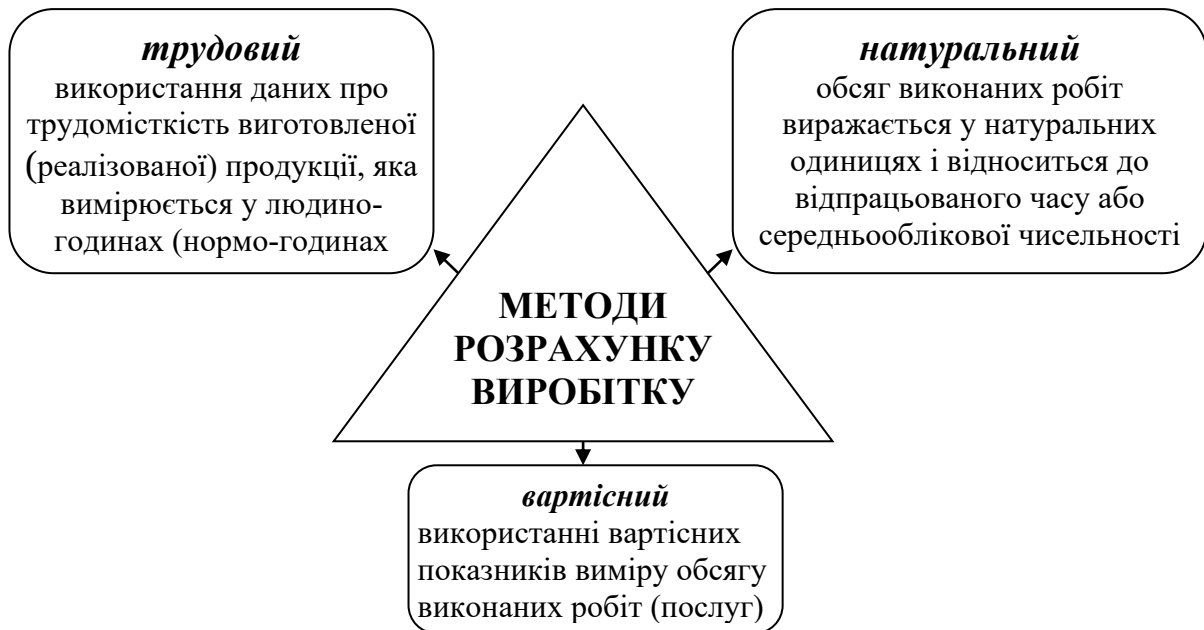

Рис. 5 Методи розрахунку виробітку.

Виробіток є більш розповсюдженим показником продуктивності праці в залежності від того, в яких одиницях вимірюється обсяг виконаних робіт і відпрацьований час, розрізняють декілька **методів розрахунку виробітку**:

1) *трудовий* — базується на використанні даних про трудомісткість виготовленої (реалізованої) продукції, яка вимірюється у людино-годинах (нормо-годинах). Трудовий метод може застосовуватись для всіх видів нормуємих робіт (при високій якості діючих норм), особливо в галузях з великою номенклатурою продукції, що виготовляється на даному підприємстві.

2) *натуральний*, коли обсяг виконаних робіт виражається у натуральних одиницях (штуках, тоннах, кг, метрах, літрах і т.д.) і відноситься (ділиться) до відпрацьованого часу у людино-годинах, -днях, -роках (або до середньооблікової чисельності працівників)

3) *вартісний* — базується на використанні вартісних показників виміру обсягу виконаних робіт (послуг). Перевага цього методу полягає понад усе у можливості співставлення різномірної продукції із затратами на її виготовлення як в межах окремого підприємства, галузі, так і на рівні всього народного господарства.

Види трудомісткості:

1) *нормативна* – це затрати часу на виготовлення (реалізацію) одиниці продукції, які повинні бути досягнуті в середньому в плановому періоді. Вона розраховується виходячи із встановлених норм на підставі підвищення економічної ефективності виробництва і наукової організації праці;

2) *фактична* – це фактичні затрати часу на виготовлення (реалізацію) одиниці продукції, тобто відношення часу, затраченого на випуск (реалізацію) продукції, до загального обсягу продукції (у натуральних чи вартісних одиницях).

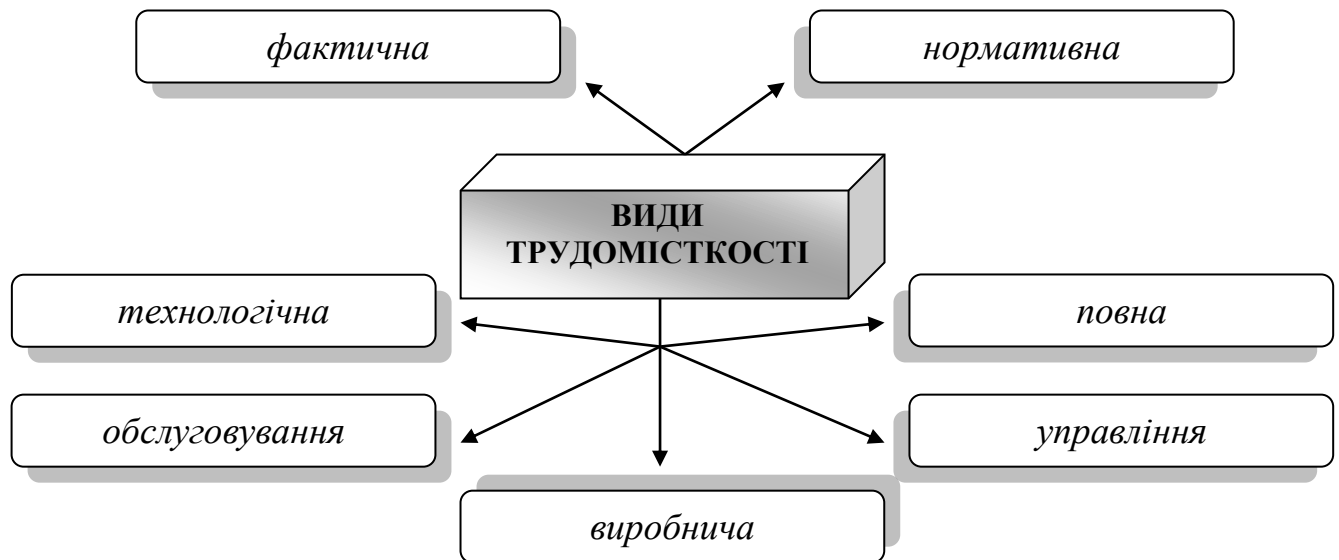

Рис. 6 Види трудомісткості.

Види трудомісткості за рівнем розрахунку:

- 1) *технологічна* – визначається витратами праці основних робочих на виробництво продукції. Розраховується для окремих операцій, деталей, виробів;
- 2) *обслуговування* – визначається витратами праці допоміжних робочих, що зайняті обслуговування основного виробництва;
- 3) *виробнича* – складається з технологічної трудомісткості та трудомісткості обслуговування та показує витрати праці на вироблення одиниці продукції робочими підприємства;
- 4) *управління* – визначається витратами праці керівників, спеціалістів та технічних виконавців;
- 5) *повна* – відображає всі витрати праці на виготовлення одиниці продукції та визначається як сума виробничої трудомісткості та трудомісткості виробництва.

Розглянуті показники рівня продуктивності праці самі по суті не дають повної уяви про зміну ефективності виробництва (обертання) у часі. На їх підставі неможливо, крім того, провести порівняльний аналіз продуктивності праці в різних галузях народного господарства. Ці можливості забезпечує використання показників динаміки продуктивності праці (індекси зміни виробітки). Вони розраховуються шляхом порівняння показника виробітки в даному (звітному) періоді з показником виробітки в якомусь попередньому періоді, прийнятому за базу (базисний період) в діючих і незмінних (співставлених) порівняних цінах:

$$\text{а) в діючих цінах } I_{ВД} = \frac{B_3}{B_Б}$$

де $I_{ВД}$ - індекс зміни середнього виробітку в діючих цінах,

B_3 - виробіток за звітний період (середній виробіток на одного працівника),

$B_Б$ - виробіток базисного періоду.

$$\text{б) в порівняних цінах } I_{ВП} = \frac{100 + \Delta B}{100}$$

де $I_{ВП}$ - річний індекс зміни середнього виробітку в порівняних цінах,

ΔB - процент зростання продуктивності праці.

$$\Delta B = \frac{\Delta \text{Ч} \cdot 100}{\text{Ч}_Б - \Delta \text{Ч}}$$

$\Delta \text{Ч}$ - сумарна економія чисельності працюючих, чол.

$$\Delta \text{Ч} = \frac{\Delta T}{\Phi P \text{Ч}_{ЯВ}}$$

ΔT - зниження трудомісткості виробничої програми.

ЧБ - чисельність працюючих у розрахунку на плановий обсяг виробництва за базового рівня продуктивності, чол.

$$\text{Ч}_Б = \frac{Q_{ПЛ}}{B_Б}$$

$Q_{ПЛ}$ - плановий обсяг реалізації продукції, грн.

$B_Б$ - рівень продуктивності праці в базисному періоді, грн./чол.

Особливу роль грають показники динаміки продуктивності, визначені в розрахунку на одну людино-годину, людино-день, на одного середньоспискового

працівника в рік (місяць). Вони дають можливість охарактеризувати міру ефективності використання робочого часу у звітному періоді порівняно з базисним. Кількісно індекси зміни середньогодинної, середньоденної і середньорічної виробітки звичайно не співпадають, що обумовлено різним ступенем використання окремих складових фонду робочого часу

1) Індекс зміни середньогодинної виробітки ($I_{\text{ГОД}}$) показує зміни у годинній продуктивності праці звітного періоду (часу) порівняно з базовою;

2) Індекс зміни середньоденної виробітки ($I_{\text{ДЕН}}$) знаходиться під впливом годинної продуктивності праці і змін у кількості числа відпрацьованих годин протягом дня.

Співвідношення між цими індексами визначається наступним чином:

- $I_{\text{ДЕН}} > I_{\text{ГОД}}$ – використання робочого часу протягом дня покращується;
- $I_{\text{ДЕН}} < I_{\text{ГОД}}$ – використання робочого часу погіршується;
- індекс зміни середньорічної виробітки ($I_{\text{РІЧ}}$) формується під впливом змін у годинній і денній продуктивності праці і в кількості явочних днів і відпрацьованих годин протягом року.